

beschreven hebbende / te weten in het Sesste / Sevenste / ende Achtste boeck / hebben daer tusschen den Biersden boeck deses Deels bijgevoert / dat is den Regensten van ons geheele Werck / waer in wij handelen van de Welriekende cruyden: ende daer nae volgt den Bissden van dit Tweede Deel / dat is den Eensden van onsen Cruydtboeck / waer in wij spreken van de cruyden die Croonkens dragen: want ghemerck dat dy saden der selver dierwijs welriekende zijn / soo mochten die seer qualijck van de Welriekende cruyden gescheyden oft afgesondert wesen: als hier naemaels claerder blijcken zal.

Volghende dan ons voorsijde voornemen / soo sullen wij hier in dit Sesste boeck / welck het Eerste is van dit Tweede Deel / eerstelijck van de Violetten ende Roosen handelen / ende voorts oock van sommige andere die met desen tijt van ghedaente oft maectsel / tijt van naem eenighe ghelijcknisse hebben. Want onder de Violetten mogen veel aerdighe bloemen ghesest ende gheresent worden / als zijn de Diosieren / Dianen / ende ander dierghelijcke schoone ende welriekende bloemen. Bij de gheslachten van de Roosen worden gerekent de Pioene ende de sooren van Cistus: ende men hadde daer bij oock met eenighe reden mogen voegen de Winter-Roos: maer gemerck dat die een medesoort van Malure is / soo hebbe beick die onder de Maluren willen laten blijven. Daerom beginnende van de Violetten / sullen van de andere vervolgens spreken.

HET I. CAPITTEL. Van de Violetten te weten de Gemeyne Enckele / de Dubbele / ende de Wilde.

Gelachten. In dit eerste Capittel sullen wij byderhande Violetten beschrijven / twee met seer goeden reuck / te weten de gemeyne Enckele / ende de Dubbele Violette: ende een sonder reuck / die ghemeynlick in't wylt pleegt te groeyen.

Dubbel Violettey.

Gemeyne, oft Blacusse Violettey.

Gedaente. 1. De Swarte oft Purpure / oft anders Blacusse Violette / heeft heel nae bij heure wortel veel heede zwaertichge Bladeren / die rontom een tweynichshen gekerck zijn / ronder / dunner / ende swarter / dat is bywondergroen dan de bladeren van Wepel / sonderlinghe aen die hovenste sijde. Tusschen de welcke voortcomen elyne Steellens / dragende elck besander een schoone heffelijcke welriekende Bloeme / tusschen den blaewen ende swartachtighen purpur oft bruyn perssch kan verwen / somtijts / maer seer selden / witt / van dijf elyne bladerens bij een gheboeg / van den welcken dat onderste grooter is dan de andere. Naer dese bloemen volgender elyne afhangende hollekens oft hupshens / die als sij rijp zijn / in dwinen ontslupen / ofte gapen: daer in steckel elyne lancwuytich ronder Saet. Dit cruyt is in der aerden vast met dunne reete menichvuldige heffelijckte Wortelen.

samelt zijn / van betwen oock als de andere bywonder peersch oft doncker blacide / somtijts witt. Dese soorte wortel in de hoven ghesaet / als oock de booznoemde / maer en is soo ghemeyn niet.

2. De Dubbele Violette is in alles de booznoemde ghemeyne soorte ghelijck van ghedaente / wtghesondert alleen de bladerens van de Bloemen / de welcke deel bij een wassen / ende menichvuldigh in een knoppen betwen

betwen groent: al waer sij seer gaecke ende menichvuldighen voortcomen: en worden van daer in de hoven ghebrocht ende onderhouden. 2. De Dubbel Violette wort in de hoven geplant ende geoesent. 3. De Wilde wassen oock op donckere plaetsen / bij de wueghen / ende oock aen de canten van de coeynbedden / maer op mageren ende boeyen groent.

Tijt. De Violetten zijn stinters ende stinters eben groent / ende rontom de coeyn wonderlijck wel verdragen. De bloemen worden ghemeynlick in den Meert gebonden somtijts oock wat spaeter / dat is inden April.

Naem. De Violette wort in Griex ghesheeten Ion / ende Ion porphyroun / of *porphyra*, dat is Purpurachtige Violet / oft in Latijn *Viola purpurea*. Theophrastus noemtse Ion melan / *melan*, ende Melanion *Melanon*, dat is in Latijn *Viola nigra* oft Swarte Violet / oft de swartachtige purpure betwe die men in de bloemen aenmerckt. Plinius schijft dat dese bloeme alleen van de andere Violetten met den ghemeynen naeme Ion / of afghesondert ende verscheyden is: ende dat daer nae de purpurachtige cleederen in Latijn *lanchina* veltes ghe-noemt plegen te wesen. In de Apotheken is dese bloeme met den Latijnschen naem *Viola* bekent: maer het cruyt selve oft de bladeren / stelen en wortel worden aldaer *Violaria* ende *Mater Violarum*, dat is Moeder der Violetten ghesheeten. In't peerduytsch heetmense Violetten: in't Hoehduytsch *Blau Veiel* / oft *Wartzen Violeten*: in't Fransch insgelijck oock *Violette de Mars*, dat is *Viola Martia* oft *Martische Violette* / om dat sij meest in de maent van Meert pleghen te bloeyen. In Italien heetmense *Viola mamola*: in Spaegnen *Viola*: in Engeland *Viola*: in Bohemen *Siala*.

1. Hoorts de ghemeynste ende meest bekende Violette / oft de eerste soorte daer van / is in Latijn *Viola nigra* siue *purpurea* ghesheeten / dat is Blacusse oft Swarte / oft oock Enckele / oft anders Gemeyne Violette. 2. De soorte van Violetten die dubbel bloemen draegt / machmen in peerduytsch Dubbele Violette noemen / nae't Latijnsch *Viola flore multiplici*. 3. De derde soorte van Violetten die in't wylt groeyt / mach *Viola silvestris inodora*, dat is / Wilde Violette sonder reuck ghe-noemt worden.

Oorsaecke des naems. De Violetten hebben heuren naem Ion / in't Griex gertegen / soo Alexander in sijn

boeck *Geoponica* schijft / ende als Hieronimus vertelt / naer sommige sijnmen van het Lantschap *Tonia* / die welcke aen Jupiter aldererst dese bloeme gegeven ende hem daer nae vereert hebben. Andere vercleren / immers soo de Poeten vercleren / dat de Violetten heuren naem Ion in't Griex gertegen hebben naer de Jonckvrouwe *Io*: want naedemaal dat Jupiter sijn beminde *Io* in een Coe verandert hadde / om heur alsoo boozsinnig huyfrouwe *Junio* te verbergen / soo heeft de Aerde tot boetsel ende nootdijst van heur dese bloeme voortghebrocht: ende daer van hebben de Violetten altyt den naem van die ionckvrouwe *Io* behouden. Delfs sommige ghelooven dat den Latijnschen naem *Viola* daer van oock sijnen oorspronck genomen heeft / al oftmen *Viola* in siebe van *Vitula*, dat is ionghe Coe oft Cal / mits de letter *e* verhuoypende / sebbe. Scelus schijft oock dat de Violette daerom in Latijn *Vaccinium* ghe-naemt is geueen / nae den naem van dese ionckvrouwe *Io* / die in een Coe verandert was: want het woort *Vacca* een Coe beteekent: als dlijck in de wtlegginghe van de *Eucoica* van *Virgilius* die den booznoenden *Scelus* gemaect heeft: pochtang op ander plaetsen van *Virgilius* / schijnt dat hij de Violetten van de *Vaccinia* verscheyden heeft / als tweederhande bloemen wesen: want hij schijft daer aldus van in sijn tiende *Elogia*: *Die Violetten zijn swart / en die Vaccinia mede.*

Wobendien soo heeft *Vitruuius* in het 7 boeck van sijnne Bouwinge oft *Architecture* / de Violetten van de *Vaccinia* verscheyden: want hij schijft datmen van de Violetten een betwe kan maecten die den *Sile* *Atticum* ghelijck is: maer datmen wt de *Vaccinia* een seer schoone purpure betwe maect: want hij secht aldus: Als de *Verwers* het *Sil Atticum* nae willen maecten / soo woyen sij de booge Violetten in heuren ketel / ende laeten die soo met water warm worden / ende opsteden: daer nae als het water wel gemengelt is met dese betwe / doen sij de Violetten in enen doek / ende douwende het water met de hant daer wt / ontfangen het wtgeperst water in enen *Wortier* oft *Dijstel* / twelck de betwe van de Violetten heeft / ende daer *Erechtria* (een soorte van aerde) bij doen / ende elyn wylwende / bereyden soo een betwe die het *Sil* van *Athenen* heel ghelijck schijnt te wesen. In der selver voegen bereyden sij de *Vaccinia* oock / ende maecten daer een seer schoone purpure betwe af / mits daer melck bij gietende. Wt welke woorden genoechsaem blijcken can dat de Violetten van de *Vaccinia* verscheyden zijn geueen bij de outers. Dan wat de *Vaccinia* ghelijck gewest mogen zijn / dat sullen wij ter rechter plaetsen hier naemaels breder verclaren.

Aert. De Violetten / aengaende haer bloemen ende bladeren / zijn van aert sotte ende boey.

Cracht ende Werckinge. De bloemen van Violetten zijn seer goet en mit regen alle berijtingen der twendige leden / sonderlingen van de syden ende van de longer / dat is de pleuresie ende ontfrekinghe der loosen. Sij besoenen ende versachten de rouwicheyt en schraepachticheyt van de *Worst* / van de keel / strote / ende diergelijcke deelen des lichaems: De selve blussigen ende doen ophouden alle onnatige hitte van de Leber / van de *pancreas* / ende van de *Blase*: matigen oock ende vercoelen de groote hitte van de brandende oft heete coysten: hobeledien sij bedwingen ende verwtinnen de sechepicheyt ende bjtachticheyt van alle de gallachtige dorchticheyden: ende zijn seer bequaem om den doyst te verlaen en te wischen.

Sprooy van Violetten / den welcken van sommighen *Dioscoron Agrippa*, en van *Actuarius* *Serapion* op't Griex genoemt wort / gemaect van't affstiel van het water daer de Violetten verschijnde dierwijs te werck in gestaan hadden / maect den huyck weech / ende laegt af dooy den cametganc / ende leyde de gallachticheyt van onderen wt / genomen de swaerte van dijt oft vier onten tseffens.

Die van Violetten wort oock veel gebuyck / als een sekerelijck verdelende ende bochtmalende cracht in heur hebbende. Men pleegt daer nae den slach / anders den slaey / vanden hoofde te bestrijcken / om den mensche allengheken tot slapen te bingen / als iemant dooy eenige heete oft booge ontfrekinge oft onnatige hitte des hoofds niet wel gerusten oft gheslapen ercan. De selve Olie met den doyer van een ey gemengt / herfoert de pijn van de Syenen ende van den aersdarm: / Waer dootfs